

O'QUV AVTONOMIYASI: MUSTAHKAM MUSTAQIL O'QISH ODATLARNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI

Xonberdiyeva Dinara Lazizjonovna

holberdiyevadinara16@gmail.com

Sobirova Feruza Islomjon qizi f.sobirova@uzswlu.uz

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada o'quvchilarning mustaqil o'qish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga oid strategiyalar yoritilgan. Mustaqil o'quv faoliyati zamonaviy ta'limning asosiy talablaridan biri bo'lib, o'quvchilardan o'z o'qish jarayonini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash kabi ko'nikmalarni talab etadi. Tadqiqotda o'quv avtonomiyasining mazmuni, uning o'quv jarayonidagi o'rni hamda mustaqil o'qishga ta'sir etuvchi ijobiy va salbiy omillar tahlil qilingan. Shuningdek, vaqtni boshqarish, maqsad qo'yish, motivatsiyani oshirish, refleksiya yuritish va raqamli o'quv vositalaridan foydalanish kabi samarali o'qish strategiyalari amaliy misollar asosida bayon etilgan. Maqola natijalari o'qituvchilarga o'quvchilarni mustaqil o'qishga yo'naltirish va ularda o'quv avtonomiyasini shakllantirishda metodik yo'nalish berishi bilan ahamiyatlidir.*

Kalit so'zlar: *o'quv avtonomiyasi, mustaqil o'qish, o'zini o'zi boshqarish, ta'lim strategiyalari, motivatsiya, refleksiya, raqamli ta'lim, o'quv jarayoni, o'quv ko'nikmalari.*

Kirish: *Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil ravishda bilim olishga bo'lgan ehtiyoji keskin ortib bormoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, o'quv resurslarining ko'pligi va ta'lim muhitining o'zgarishi o'quvchilardan faollik, mas'uliyat va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, o'quv avtonomiyasi — ya'ni, o'quvchining o'z o'qish jarayonini mustaqil rejalashtirishi, boshqarishi va baholashi — bugungi kunda dolzarb pedagogik masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Mustaqil o'qish malakalariga*

ega bo'lgan o'quvchi nafaqat dars jarayonida muvaffaqiyatga erishadi, balki kelajakdagi kasbiy va shaxsiy hayotida ham o'zini o'zi rivojlantirishga qodir bo'ladi.

O'quv avtonomiyasi tushunchasi o'quvchilarning faqatgina mustaqil dars tayyorlashi bilan chegaralanmaydi. U o'quvchining motivatsiyasi, maqsad qo'yishi, samarali o'qish strategiyalaridan foydalanishi, o'z natijalarini baholay olishi kabi keng doiradagi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Ta'lim jarayoniga bunday yondashuv o'quvchilarni passiv bilim qabul qiluvchidan faol bilim yaratuvchiga aylantiradi.

Shu sababli, mustaqil o'qish madaniyatini shakllantirish va uni muntazam rivojlantirib borish o'qituvchilarning asosiy vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur ishda mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi eng samarali strategiyalar yoritiladi. Jumladan, vaqtni boshqarish, o'quv jarayonini rejalashtirish, motivatsiyani oshirish, o'zini nazorat qilish, raqamli o'quv vositalaridan foydalanish va refleksiv yondashuvning ahamiyati alohida tahlil qilinadi. Shuningdek, mustaqil o'qishga to'sqinlik qiluvchi omillar ham ko'rib chiqilib, ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi. Shu tariqa, ushbu tadqiqot o'quvchilarning o'quv avtonomiyasini oshirish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini ko'tarish, o'quvchining o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan tayyorgarligini mustahkamlash va ularni hayot davomida o'qishga undovchi barqaror ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Yurtimizda xorijiy tillarni o'qitish bo'yicha bir qator olimlar – G.X. Bakiyeva, L.T. Ahmedova, J.J. Jalolov, T.K. Sattarov, M. Jusupov, D. Jumanova, D.U. Xoshimova va boshqalar ilmiy izlanishlar olib borganlar. Ingliz tilini o'qitish metodikasi bo'yicha F.M. Rashidova, F.Sh. Alimov, M. G'ulyamova, F. Ikromxonova, B.G. Kulmatov, I.M. Tuxtasinov, M.A. Nazarova, T. Madraximov kabi tadqiqotchilar faoliyat yuritgan. Ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga doir tadqiqotlarda A. Abduqodirov, N. Muslimov, U. Begimkulov, A. Hayitov, M. Lutfillaev, N. Taylaqovlar tomonidan turli innovatsion texnologiyalar, onlayn ta'limning qo'llanishi, metodik yondashuvlar o'rganilgan. Shuningdek, MDH va

xorij olimlari – Ye. Polat, A. Andreev, N.Naydenova, G. Levkin, I. Varganova, R. Pimonov, X. Kappel, B. Lehmann va boshqalar ham bu borada o'z ilmiy hissasini qo'shgan. Kompetensiya masalasining nazariy jihatlarini S. Ehlers, J. Grzesik, G. Westhoff, X. Willenberglar tomonidan yoritilgan bo'lib, ular "ta'lim oluvchi kompetensiyasi" tushunchasiga alohida e'tibor qaratgan. G.S. Kovaleva, N.V. Nurminskaya va I.V. Blaubergerlar kompetensiya atamasini tarjima qilish, talqin etish va til o'rganish jarayonida qo'llash masalalarini o'rgangan.

O'qish nazariyalari va o'qishni tushunish

O'qish kompetensiyasi bilan o'qishni tushunish tushunchalari turlicha mazmunni anglatadi. O'quvchi ingliz tilidagi matnlarni to'g'ri o'zlashtirishi uchun o'qish strategiyalarining asosiy vazifasini bilishi lozim. Hoover va

Gough o'qishga oid ikki asosiy qarashni ilgari surgan: birinchisi – oddiy o'qish modeli bo'lib, u dekodlash va lingvistik tushunishdan tashkil topadi. Dekodlashda fonologik bilimlar asosiy o'rinda turadi, lingvistik tushunish esa so'z va jumlar bo'yicha ma'no shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Dole fikricha, o'qish samaradorligi uchun faqat lug'at va grammatikani bilish yetarli emas. Bu yondashuvga ko'ra, o'quvchi matndagi ma'noni tayyor holatda qabul qiladi, ya'ni ma'no matnning o'zida mavjud bo'lib, o'quvchi uni faqat takrorlaydi. Wallace esa matnning shakli, uning qismlari va shakl–ma'no o'rtasidagi munosabatga e'tibor qaratish zarurligini aytadi.

Boshqa nazariyalar esa o'quvchining faqat grammatik va leksik bilimga suyanishi orqali matnning to'liq ma'nosini ochish mumkinligi haqidagi oddiy qarashni tanqid qiladi. Goodmanning ta'kidlashicha, o'qish jarayoni — psixolingvistik taxmin qilish o'yini bo'lib, unda fikr va til birgalikda ishlaydi. Uningcha, o'qishning samaradorligi barcha so'zlarni mukammal anglashga emas, balki o'quvchining fikrlash jarayoniga bog'liq.

O'quvchi matnni o'qigach, birinchi bo'lib qiladigan ish — taxminlar qilish va eng aniq ishoralarni tanlash.

Ma'no faqat matndagi so'zlar yig'indisi emas, balki ularning umumiy mazmuniy yaxlitligidan vujudga keladi.

Bundan tashqari, o'quvchi o'zining avvalgi bilimlari, hayotiy tajribasi va dunyoqarashiga tayanadi. Sxema nazariyasiga ko'ra, o'quvchi matnga o'z bilimlarini olib kiradi va ma'noni ularga asoslanib qayta quradi.

Strategiyalar ko'nikmalardan farq qiladi: ko'nikma — uzoq muddatli mashqlar natijasi bo'lsa, strategiya — o'quvchi tomonidan ongli ravishda qo'llanadigan amaliyotdir. O'quv strategiyalari qisqa yoki uzoq muddatli maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Eng muhimi, ularni o'rgatish orqali o'quvchilar mustaqil ta'lim olishga o'rgatiladi. Hsiao fikriga ko'ra, strategiyalarning asosiy maqsadi o'quvchini o'z o'qish jarayonini boshqara oladigan avtonom shaxsga aylantirishdir.

O'qish strategiyalarining turlari

O'qish strategiyalari o'qishdan oldin, o'qish paytida yoki o'qishdan so'ng amalga oshirilishi mumkin.

Ularning tasnifi bo'yicha olimlar o'rtasida bir xil qarash yo'q. Eng ko'p qo'llanadigan yondashuvlar —

O'Malley–Chamot tasnifi va Oksford tasnifi.

1. Kognitiv strategiyalar

Bu strategiyalar ma'lumot bilan bevosita ishlashni o'z ichiga oladi: umumlashtirish, qayta o'qish, taqqoslash, tahlil qilish va boshqalar.

2. Metakognitiv strategiyalar

Ular o'quvchi tomonidan o'z o'qish jarayonini nazorat qilish, monitoring qilish va baholashni qamrab oladi. Masalan, matnni tushunmay qolganda sezish, o'qish uslubini o'zgartirish, o'z natijasini tahlil qilish.

3. Ijtimoiy–affektiv strategiyalar

Bu strategiyalar o'qituvchi va boshqa talabalar bilan hamkorlikda ishlash, muhokama qilish, motivatsiyani oshirish, o'zini ruhiy jihatdan qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi.

Oksford tasnifi esa strategiyalarni yanada mayda toifalarga ajratadi: xotira strategiyalari, kompensatsiya strategiyalari, kognitiv, metakognitiv, affektiv va ijtimoiy strategiyalar. Xotira strategiyalari assotsiatsiya yaratish, guruhlash, xarita tuzish orqali ma'lumotni uzoq muddat saqlashga yordam beradi.

Kompensatsiya strategiyalari esa lug'at yoki grammatika yetishmaganda bo'shliqni to'ldirish uchun ishlatiladi— kontekstdan foydalanish, taxmin qilish, lug'atdan foydalanish shular jumlasidandir.

XULOSA

O'quv avtonomiyasini shakllantirish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, o'z o'qish jarayonini boshqarishga va o'z bilimni muntazam rivojlantirib borishga undaydi. Tadqiqot davomida o'quv avtonomiyasining mazmuni, uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi omillar hamda samarali strategiyalar keng yoritildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar o'z o'qish jarayoniga faol jalb etilganda, ularda maqsad qo'yish, vaqtni boshqarish, o'z-o'zini nazorat qilish, refleksiya yuritish va motivatsiyani saqlab qolish kabi muhim ko'nikmalar shakllanadi.

Shuningdek, raqamli o'quv vositalaridan to'g'ri foydalanish, individual o'quv rejalari tuzish va o'qituvchi tomonidan yo'naltirilgan mustaqil topshiriqlar o'quvchining o'quv avtonomiyasini rivojlantirishda muhim omillar ekani aniqlandi. Mustaqil o'qishga to'sqinlik qiluvchi omillarni kamaytirish va o'quv muhitida qulay sharoit yaratish o'quvchilar faoliyatining samaradorligini oshiradi.

Umuman olganda, o'quv avtonomiyasi nafaqat ta'lim sifati oshishiga, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, mas'uliyat va mustaqillik sifatlarining kuchayishiga xizmat qiladi. Shu bois, mustaqil o'qish strategiyalarini ta'lim

jarayoniga tatbiq etish va doimiy ravishda takomillashtirib borish zamonaviy ta'lim tizimi uchun muhim vazifa hisoblanadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Holec, H. (1981). *Autonomy and Foreign Language Learning*. Oxford: Pergamon Press.
2. Little, D. (1991). *Learner Autonomy: Definitions, Issues and Problems*. Dublin: Authentik.
3. Benson, P. (2011). *Teaching and Researching Autonomy*. London: Routledge.
4. Dam, L. (1995). *Learner Autonomy 3: From Theory to Classroom Practice*. Dublin: Authentik.
5. Oxford, R. (1990). *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. Boston: Heinle & Heinle.
6. Zimmerman, B. (2002). *Becoming a Self-Regulated Learner. Theory Into Practice*, 41(2), 64–70.
7. Schunk, D. (2012). *Learning Theories: An Educational Perspective*. Boston: Pearson Education.
8. Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: HarperCollins.
9. Nation, I. S. P., & Macalister, J. (2010). *Language Curriculum Design*. New York: Routledge.
10. Ushioda, E. (2011). *Motivating Learners to Become Autonomous*. In D. Little, B. H. Hargreaves & M. Ridge (Eds.), *Developing Learner Autonomy in Language Learning*. Dublin: Authentik.